

DOI: [10.32702/2307-2105-2022.3.1](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.3.1)

УДК 339.5

*А. В. Бохан,
д. е. н., доцент, професор кафедри світової економіки,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6279-4374*

ЕКОЛОГІЧНА ДИПЛОМАТІЯ: НАУКОВО- КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

*A. Bokhan
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of World Economy,
State University of Trade and Economics*

ENVIRONMENTAL DIPLOMACY: SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL DIMENSION

В статті розглянуто актуальні питання розвитку екологічної дипломатії у сфері міжнародних економічних відносин. Міжнародна конкуренція посилює роль дипломатії як інструменту політики, економіки та екології в розв'язанні глобальних проблем. Вітчизняний і зарубіжний науковий концепт екологічної дипломатії базується на міждисциплінарному підході. Визначено, що екологічна дипломатія включає широкий діапазон функцій на фоні різної вираженості модальності її дій в умовах економічної глобалізації. Екологічна дипломатія є напрямом системної та інтегрованої дипломатичної діяльності в генеруванні нового рівня представлення та захисту еколого-економічних інтересів країн та інших суб'єктів міжнародної взаємодії, орієнтованих на прогресивні механізми трансформації глобальних викликів в якісно нові можливості збалансованого розвитку й екологічної безпеки суспільства.

The article considers topical issues of development of environmental diplomacy in the field of international economic relations. International competition strengthens the role of diplomacy as a tool of politics, economics and the environment in solving global problems. Domestic and foreign scientific concept of environmental diplomacy is based on an interdisciplinary approach. The explanation of the term "environmental diplomacy" has its own logic and variability: "environmental diplomacy", "eco-diplomacy", "greening diplomacy initiative", "green diplomacy", "diplomacy for the environment", "global science diplomacy for the environment". Therefore, most research on international environmental issues uses a comprehensive analysis. The discourse of "environmental diplomacy" is multidimensional and includes the following approaches: historical, evolutionary, institutional, controversial, progressive, security, strategic. The panorama of the analysis includes political and legal aspects of international environmental agreements, problems in compliance with conventions and regulation of the use of natural resources. Environmental diplomacy has a wide range of functions against the background of different modalities of economic globalization. The efficiency of economic management depends on the level of its social, economic development, economy, environment, security. The response to the threats of globalization can be traced in the realistic, pragmatic, diplomatic and prognostic intentions of international actors. Environmental diplomacy is a direction of systematic and integrated diplomatic activity in

generating a new level of representation and protection of environmental and economic interests of countries and other actors of international cooperation, focused on progressive mechanisms of transforming global challenges into qualitatively new opportunities for sustainable development and environmental security.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини; екологічна дипломатія; глобалізація; співпраця; переговори; міжнародна політика.

Keywords: international economic relations; environmental diplomacy; globalization; cooperation; negotiations; international politics.

Постановка проблеми. Сучасний аспект наукової проблематики еколого-економічного спрямування охоплює широке коло важливих питань, що свідчить про трансформаційний характер суспільних відносин у ХХІ столітті. Міжнародна конкуренція між країнами набуває різних проявів, що спонукає її суб'єктів до пошуку нових механізмів розвитку конструктивного діалогу на засадах партнерства, дипломатії та співробітництва. Нині сфера дипломатії перебуває в турбулентному стані внаслідок постійного розширення її функцій з огляду необхідності реагування на механізми включеності країн у процеси розв'язання глобальних проблем, серед яких екологічні, кліматичні, енергетичні.

Дипломатія нині має свої фланги на передовій міжнародної політики, що дозволяє їй виявляти дуже вразливі місця в архітектоніці світового економічного порядку, ідентифікувати різні загрози для людства, фіксувати неспроможність міжнародних інституцій виконувати покладені на них завдання та протестувати проти країн, які недотримуються міжнародного права. Адже завуальовані способи конкуренції часто втілюються за проектами гегемонії, ресурсного домінування та експансіонізму як з боку окремих країн, так і компаній. Реалізація таких цілей дедалі частіше породжує агресивну політико-торговельну ідеологію, мілітарну напругу та екологічні злочини у регіонах світу. У зв'язку з цим, екологічна дипломатія набуває все більшого значення як інструменту політики та економіки, захисту інтереси країн у сфері екологічної безпеки і миру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою наукової розвідки вітчизняних і зарубіжних вчених з цієї проблематики є міждисциплінарний підхід, що включає такі питання, як: міжнародна економічна діяльність, глобальна дипломатія, економічна дипломатія, екологічна безпека, міжнародна торгівля, стійкий розвиток, екологічні ризики у світовому господарстві (Дж. Акерманн, Алі С.Х., Р. Бенедік, Л.О. Блаксек'єр, Ш. Динар, К. Дорсі, Ф. Закарія, Е. Каллаб, М. Окано-Хейманс, А. Мазаракі, Ю. Присяжнюк, М. Робінсон, Л.Е. Саскінд., М. К. Толба, А. Філіпенко, К. Фліссак та ін.). Зважаючи на наукові досягнення у цій галузі науки міжнародних економічних відносин, є ще багато питань, які потребують комплексного їх висвітлення.

Мета статті: розкриття особливостей екологічної дипломатії в контексті науково-концептуального виміру, представлення сучасних підходів у розумінні завдань її діяльності та причин розширення функціональності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси глобалізації вказують на те, що сукупність природно-ресурсного та екологічного потенціалу країни може формувати як зовнішні конкурентні переваги (наявність природних ресурсів, вигідне геополітичне розташування, сприятливий клімат, рекреаційні ресурси), так і внутрішні (забезпеченість вітчизняних виробників природними ресурсами, доступність високоякісної й дешевої сировини, ресурсів). Іншою стороною глобалізації є деградація довкілля, техногенне навантаження та вичерпання ресурсів, що зумовлює суперечки, конфлікти та війни.

Розмірковуючи над цими проблемами, вчені звернули увагу на те, що навколишнє середовище могло не лише спричиняти напруженості, але майже завжди ставало, прямо чи опосередковано, жертвою напруженості. Знищення довкілля завжди є загрозою життю, здоров'ю та безпеці людей [1, с. 3]. Стрімка глобалізація призводить до загострення старих і утворення нових осередків напруги між державами, в основі яких є фактори природничого характеру та способи розподілу ресурсів. Деякі міжнародні рішення і резолюції в галузі охорони довкілля й надалі залишаються недосконалими щодо стимулювання процесів екологізації економіки. Існують розбіжності між проголошеними принципами і реальною практикою, що зумовлює спочатку виникнення екологічних проблем, а потім запізниле усвідомлення їх руйнівних наслідків.

Зарубіжний дослідник Ш. Динар у своїй науковій праці «Resource Wars. Scarcity, Environmental Degradation, and International Cooperation», розглядаючи взаємопов'язаність екологічних проблем і міждержавних конфліктів, звернув увагу на те, що дефіцит ресурсів і деградація навколишнього середовища є джерелом суперечностей країн, але і може бути імпульсом для їх співпраці, координації та переговорів [2]. Зусилля екологічної дипломатії в налагодженні контактів, укладання договорів, протоколів і конвенцій – розширюють ареал міжнародних економічних відносин.

Доцільно зазначити, що глумачення терміну «екологічна дипломатія» має свою інтегративну логіку в представленні та варіативності на англійській мові: «environmental diplomacy», «eco-diplomacy» – екологічна дипломатія, «greening diplomacy initiative» – озеленення дипломатії, «green diplomacy» – зелена дипломатія, «diplomacy for the environment» – дипломатія для навколишнього середовища; «global science diplomacy for the environment» – глобальна наукова дипломатія в інтересах навколишнього середовища та ін. Усвідомлення

значимості впливу політики, науки і культури на збереження природних ресурсів є очевидним, але є відмінним залежно від національності та ментальності певних спільнот.

Наравити про екологічну дипломатію можуть сприйматися як «науковий океан» непізаної стихії природи людського буття. До честі зарубіжного вченого К. Дорсі, автора книги «Whales and Nations: Environmental Diplomacy on the High Seas», який спромігся не лише показати історію комерційного китобійного промислу та деконструктивних перегорів на цій ниві, складність реалізації міжнародних природоохоронних проєктів, їх наслідків для глобального екологічного співробітництва, але і виявити причини вразливості дипломатії у новітні часи [3].

Для більшості досліджень з міжнародної екологічної проблематики є властивим застосування авторами комплексного аналізу. Зокрема, Р. Бенедік у наукових тезах «Diplomacy for the Environment» виокремив такі головні фактори розвитку екологічної дипломатії: характер її предмету (взаємопов'язаність екології та економіки; координація дій); велика роль науки (англ. «critical science»); складність переговорів (комплексний і багатосторонній формат); проблеми з акціонерним капіталом (справедливість у розподілі ресурсів); інноваційні функції (англ. «creative diplomacy») [4, с. 3-10].

Зростаючий інтерес до екологічної дипломатії охоплює велику панораму аналізу форм її реалізації, що дозволяє критично оцінювати її здобутки шляхом: 1) виявлення політичних і правових прогалів у системі міжнародних природоохоронних договорів; 2) сприяння виконанню конвенцій, що регулюють використання природних ресурсів і конвенції, що регулюють забруднення; 3) утворення нових напрямів екології як найбільшої сфери глобальної нормотворчої після торгівлі [5]. Піднімаються такі питання: Які успіхи та невдачі були на арені укладання екологічних договорів? Яка роль громадянського суспільства та науки сприяли цьому процесу дозрівання? Чому одні договори мають більшу силу, ніж інші, і які теорії міжнародних відносин можуть додатково сприяти зусиллям у цьому відношенні? [6].

Екологічна детермінанта почала суттєво впливати на сферу дипломатії. З цього приводу Л.О. Блаксецьєр у своїй роботі «New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy» зазначив про те, що класичний образ дипломатії змінився образом гібридної дипломатії з великою кількістю акторів, різноманітністю проблем і практик. На його переконання, існують всі підстави виокремити екологічну дипломатію у певний символ, бо ця сфера управління буде здійснювати сильний вплив на реорганізацію глобальної політичної економіки як результат зіткнення з проблемами змін клімату та іншими екологічними загрозами [7].

На нашу думку, екологічна дипломатія передбачає широкий діапазон функцій на фоні різної вираженості модальності її дій в умовах економічної глобалізації. Ефективність господарювання країн залежить від рівня її соціально-економічного розвитку, енергозабезпечення, екологічної безпеки. Реакція на загрози глобалізації часто простежується в реалістичних, прагматичних, дипломатичних і прогностичних намірах суб'єктів міжнародних економічних відносин як з позицій аутсайдера, так і інсайдера [8].

Зокрема, А. Орсіні у науковій праці «Environmental Diplomacy. Global Diplomacy. An Introduction to Theory and Practice» констатує про те, що екологічна дипломатія ґрунтується на трьох основних негласних правилах, які формують урядові рішення: 1) екодипломатія заснована на правилі консенсусу, де важливі колективні дії; 2) в екодипломатії всі переговори поділяються на підтеми, але остаточна угода оформлюється у глобальному пакеті; 3) співпраця учасників екодипломатії винагороджується якщо вона є динамічна, інноваційна та винахідлива. На його переконання, екологічна дипломатія багато в чому є транспортерною дипломатією та має колективну налаштованість, оскільки в ній задіяно багато країн і різноманітних недержавних учасників [9].

Вищезазначене є свідченням того, що дискурс «екологічної дипломатії» є багатовимірним і тому його необхідно розвивати на основі таких підходів, як:

- історичний (виявлення точок перетину в полі предметних досліджень історії дипломатії, історії екології, історії енергетики тощо);
- еволюційний (визначення ролі національної та міжнародної політики у зародженні, становленні й розвитку екологічної дипломатії в країнах світу);
- міждисциплінарний (відображення екологічних аспектів у міжнародних відносинах, політології, філософії, соціології, праві, культурі та ін.);
- інституційний (характер функціонування багатосторонньої екологічної дипломатії, форми взаємодій її державних і недержавних інститутів);
- конroversійний (дослідження різних видів дипломатії, що пов'язані з питаннями міжнародних економічних відносин, які можуть погіршувати екологічні проблеми, або сприяти їх розв'язанню);
- прогресивний (екологічна дипломатія в аспектах розвитку екотехнологій, аналізу природи як інфраструктури, напрямів «envirotech» [10]);
- безпековий (здіяння моделей екологічної дипломатії для покращення рівня глобальної, міжнародної, національної економічної безпеки);
- стратегічний (включення компонентів екологічної дипломатії в механізми реалізації стратегій економічного/енергетичного розвитку країн).

Українські дослідники наповнюють поняття «екологічної дипломатії» також своїм змістом, оскільки природоохоронна складова перетворилася на важливе завдання міжнародного співробітництва та підтримки національних експортерів. Відбувається поступова синхронізація вітчизняної та зарубіжної наукової думки у цій площині досліджень. Зокрема, наші вчені вважають, що екологічна дипломатія орієнтована на

забезпечення екологічної безпеки країни, залучення іноземних інвестицій у пріоритетні сфери розвитку екології, виконання міжнародних договорів, урахування світових геополітичних і гео економічних процесів (Ю. Присяжнюк) [11]. Екологічна дипломатія пов'язана з роботою в міжнародних, міждержавних і міжурядових організаціях, проведенням міжнародних конференцій із питань екології, розвитку дво- і багатосторонніх міжнародних угод (О. Яценко) [12]. Екологічна дипломатія є галуззю дипломатичної діяльності, що перетворилася на спеціалізовану та важливу складову міжнародного співробітництва як у багатосторонньому, так і двосторонньому форматі (В. Ціватий) [13]. Інституціоналізація екологічної дипломатії повністю відповідає масштабу та характеру сучасних проблем, що вирішуються на міждержавному рівні (С. Черкасов) [14]. Екологічна дипломатія має розглядатися як явище реагування світової спільноти на посилення загрози екологічної катастрофи; вона є невід'ємною частиною системи міжнародних зв'язків і співробітництва з охорони навколишнього середовища (С. Глібова) [15].

Крім того, полеміка у вітчизняній аналітиці ведеться у розрізі цілого ряду таких питань: дипломатія Європейського Союзу в сфері охорони довкілля, кліматична дипломатія ЄС, зовнішньополітичні екологічні пріоритети України; практична реалізація екологічної та кліматичної дипломатії України. Експерти рекомендують посилювати ефективність зеленої дипломатії України, розробити концепцію екологічної дипломатії, використовувати інструменти дипломатії зеленого курсу ЄС для розвитку партнерства з іншими країнами та ін. [16].

Узагальнюючи підходи до інтерпретації терміна «екологічна дипломатія», можна стверджувати про відсутність єдиного підходу до його визначення. Інколи «екологічна дипломатія» ототожнюється з терміном «зелена дипломатія». Логічний дисонанс має зніматися через уточнення смислового наповнення цих термінів. Адже екологізація сфери дипломатії відбувається на мікро-, мезо-, мета-, макро- і мегарівнях. Осмислюється нова роль, функції та завдання екологічної дипломатії в досягненні цілей «The 2030 Agenda for Sustainable Development» і розв'язанні глобальних проблем.

Вважаємо, що екологічна дипломатія є напрямом системної та інтегрованої дипломатичної діяльності щодо генерування нового рівня представлення та захисту еколого-економічних інтересів країн та інших суб'єктів міжнародної взаємодії, орієнтованих на прогресивні механізми трансформації глобальних викликів в якісно нові можливості збалансованого розвитку й екологічної безпеки суспільства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Особливістю наукового концепту екологічної дипломатії є міждисциплінарна проблематика та розширення експертного середовища. На порядку денному пріоритетами для екологічної дипломатії є: 1) ініціювання нових механізмів захисту національних інтересів країн в еколого-економічній сфері діяльності; 2) формування, узгодження та лобіювання країнами торговельно-економічних інтересів на світових ринках екологічної продукції; 3) виявлення наявності екологічних компонентів у стратегіях економічного розвитку країн; 4) дипломатичне сприяння реалізації міжнародних програм, що пов'язані з екологією; 5) врегулювання чи упередження екологічних конфліктів; досягнення міжнародних компромісів з метою покращання еколого-економічної ситуації в різних країнах світу.

Майбутні наукові дослідження у цій сфері діяльності будуть пов'язані з політикою зміцнення екологічної безпеки країн, регіонів і світу загалом. Це вимагатиме: посилення інформаційних, інноваційних, інтерактивних і медійних елементів у системі екологічної дипломатії з огляду розвитку мережі підтримки та забезпечення стійкості її функціонування; задіяння сил екологічної дипломатії в упередженні торговельних і ресурсних конфліктів, запобіганні агресивній експансії та військовим діям, наслідком яких можуть бути негативні екологічні екстерналиї; формування нової епохи в культурі екологізації міжнародних економічних відносин та моделей інтернаціоналізації екологічної дипломатії.

Список літератури.

1. Mattew R., Brown O., Jensen D. From Conflict to Peace building: The role of natural resources and the environment, Nairobi: UNEP, Feb. 2009, 44 p.
2. Dinar S. Beyond Resource Wars. Scarcity, Environmental Degradation, and International Cooperation, 2011. URL: <https://mitpress.mit.edu/books/beyond-resource-wars> (дата звернення 25.01.2022).
3. Dorsey K. Whales and Nations: Environmental Diplomacy on the High Seas / Kurkpatrick Dorsey. Seattle: University of Washington Press, 2013. 383 p.
4. Benedick R.E. Diplomacy for the Environment. Environmental diplomacy, Washington, D.C. 18 November 1998. American Institute for Contemporary German Studies. The Johns Hopkins University. 78 p.
5. Nicolas L., Kallab E. Effective Forms of Environmental Diplomacy / Copyright Year, 2021. 74 p.
6. Susskind L.E., Ali S.H. Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements. Oxford University Press; 2nd edition (November 18, 2014). 256 p.
7. Macfarlane D. Environmental Diplomacy, Envirotech, and Canadian History. Network in Canadian History & Environment. May 5, 2020. URL: <https://niche-canada.org/2020/05/05/environmental-diplomacy-envirotech-and-canadian-history/> (дата звернення 25.01.2022).
8. Бохан А. В. Екологічна дипломатія в інтерактивній модальності глобалізації: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 465 с.
9. Orsini A. Environmental Diplomacy / Global Diplomacy. An Introduction to Theory and Practice. The Sciences Po Series in International Relations and Political Economy. 1st ed. 2020. Kindle Edition. Pp. 239-250.
10. Blaxekjær L. Ø. New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy. 2016. May 29. URL: <https://www.e-ir.info/2016/05/29/new-practices-and-narratives-of-environmental-diplomacy> (дата звернення 25.01.2022).

11. Присяжнюк Ю., Трофимчук А. Інструменти екологічної дипломатії на прикладі Китаю. Вісник Львів. ун-ту. Сер. «Міжнародні відносини». 2019. Вип. 46. С. 314-319.
12. Yatsenko O.M., Sahaidak M.P. Potential of ecological diplomacy within the context of reaching sustainable. *International relations, Part "Economic sciences"*. 2019. № 18. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3704 (дата звернення 25.01.2022).
13. Ціватий В.Г. Екологічна дипломатія в питанні Чорнобильської катастрофи: інституціональний і міжнародно-політичний контекст. *Наук. вісн. Дипломат. акад. України*. 2016. Вип. 23(2). С. 128–134.
14. Черкасов С. Форсайтінгова стратегія «сталого розвитку» як інструмент сучасної європейської екологічної дипломатії. *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації*. 2019. Вип. II. Луцьк, Терен. С. 390-398.
15. Glibova S. Environmental Diplomacy as a form of Cooperation between International Actors. URL: <http://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2020/paper/viewFile/7852/6480> (дата звернення 25.01.2022).
16. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Зовнішньополітичний вимір екологічної та кліматичної політики ЄС та України: огляд та рекомендації для України. Аналітичний документ / Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2021. 41 с.

References.

1. Mattew, R., Brown, O., Jensen, D. (2009). *From Conflict to Peace building: The role of natural resources and the environment*, Nairobi: UNEP, Feb., 44.
2. Dinar, S. (2011). *Beyond Resource Wars. Scarcity, Environmental Degradation, and International Cooperation*. Retrieved from <https://mitpress.mit.edu/books/beyond-resource-wars>
3. Dorsey, K. (2013). *Whales and Nations : Environmental Diplomacy on the High Seas* / Kurkpatrick Dorsey. Seattle : University of Washington Press, 383.
4. Benedick, R.E. (1998). Diplomacy for the Environment. *Environmental diplomacy*, Washington, D.C. American Institute for Contemporary German Studies. The Johns Hopkins University, 78.
5. Nicolas, L., Kallab, E. (2021). *Effective Forms of Environmental Diplomacy* / Copyright Year. 74 p.
6. Susskind, L.E., Ali, S.H. (2014) *Environmental Diplomacy: Negotiating More Effective Global Agreements*. Oxford University Press; 2nd edition (November 18), 256.
7. Macfarlane, D. (2020). Environmental Diplomacy, Envirotech, and Canadian History. *Network in Canadian History & Environment. May 5*, Retrieved from: <https://niche-canada.org/2020/05/05/environmental-diplomacy-envirotech-and-canadian-history/>.
8. Bokhan, A.V. (2018). *Ekolohichna dyplomatiia v interaktyvni modalnosti hlobalizatsii: monografiia [Environmental diplomacy in the interactive modality of globalization: a monograph]*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, 375 [in Ukrainian].
9. Orsini, A. (2020). Environmental Diplomacy / *Global Diplomacy. An Introduction to Theory and Practice*. The Sciences Po Series in International Relations and Political Economy. 1st ed. Kindle Edition, 239-250.
10. Blaxekjær, L.Ø. (2016). *New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy*. May 29. Retrieved from <https://www.e-ir.info/2016/05/29/new-practices-and-narratives-of-environmental-diplomacy>.
11. Prysiazhniuk, Yu., Trofymchuk A. (2019) Instrumenty ekolohichnoi dyplomatii na prykladі Kytau [Tools of environmental diplomacy on the example of China]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. «Mizhnarodni vidnosyny» – Bulletin of Lviv University. Ser. "International relations"*, 46, 314-319. [in Ukrainian].
12. Yatsenko, O.M., Sahaidak M.P.(2019). Potential of ecological diplomacy within the context of reaching sustainable. *International relations, Part "Economic sciences"*,18. Retrieved from: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3704.
13. Tsivatiy, V.H. (2016). Ekolohichna dyplomatiia v pytanni Chornobylskoi katastrofy: instytutsionalnyi i mizhnarodno-politychnyi kontekst [Environmental diplomacy on the Chernobyl disaster: institutional and international political context.] *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy – Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine*, 23(2),128–134 [in Ukrainian].
14. Cherkasov, S. (2019). Forsaitinhova stratehiia «staloho rozvytku» yak instrument suchasnoi yevropeiskoi ekolohichnoi dyplomatii [Forsythe strategy of "sustainable development" as a tool of modern European environmental diplomacy] *Ukraina – Yevropeyskyi Soiuz: vid partnerstva do asotsiatsii – Ukraine–European Union: from partnership to association, II*. Lutsk, Teren, 390-398 [in Ukrainian].
15. Glibova, S. (2020) Environmental Diplomacy as a form of Cooperation between International Actors. Retrieved from <http://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2020/paper/viewFile/7852/6480>
16. Andrusевич, A., Andrusевич, N., Kozak, Z. (2021) *Zovnishnopolitychnyi vymir ekolohichnoi ta klimatychnoi polityky YeS ta Ukrainy: ohliad ta rekomendatsii dlia Ukrainy: Analitychnyi dokument [Foreign Policy Dimension of EU and Ukraine Environmental and Climate Policy: Overview and Recommendations for Ukraine: Analytical document]*. Resource and Analytical Center "Society and Environment", 41 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2022 р.